

АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МОВИ-ПОСЕРЕДНИКА У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Задорожня Л.В. (Харків)

У статті розглянуто аспекти використання мови-посередника у викладанні іноземної мови, зокрема української. Особливу увагу зосереджено на перспективах, що надає використання мови-посередника. За сучасних умов глобалізації спостерігається чітка тенденція щодо вживання англійської мови як універсальної мови-посередника. У багатонаціональній аудиторії і для викладача, і для студентів буде доцільним знати єдину мову-посередник, що дозволить уточнити переклад, обговорити граматичні особливості, перевірити розуміння граматичного матеріалу, а також отримати інформацію для забезпечення успішної адаптації іноземців до життя в чужій країні. Мова-посередник допомагає пришвидшити й полегшити засвоєння граматики та вихід у мовлення. Рекомендовано використовувати мову-посередник як засіб керування навчальним процесом: для повідомлення інформації організаційного характеру, обговорення проблемних питань, для інструкцій щодо навчальних дій, рекомендацій щодо організації навчального процесу тощо. Знання викладачем мови-посередника надає можливості оптимізації процесу навчання. Людина, яка сама пройшла через процес оволодіння іноземною мовою, точно розуміє, що саме викликає труднощі, і може допомогти студентам проаналізувати внутрішню структуру, провести паралелі між рідною та українською мовами. Для іноземних учнів важливий принцип свідомості: вивчити вони можуть тільки те, що ясно й точно зрозуміли. Авторитет викладача, який знає декілька іноземних мов, вище, ніж авторитет викладача, здатного говорити тільки своєю рідною мовою.

Ключові слова: граматико-перекладний метод, мова-посередник, прямий метод, українська мова як іноземна, урахування рідної мови.

Задорожня Л.В. Аспекты использования языка-посредника в преподавании украинского языка как иностранного. В статье рассмотрены аспекты использования языка-посредника в преподавании иностранного языка, в частности украинского. Особое внимание сосредоточено на перспективах использования языка-посредника. В современных условиях глобализации наблюдается четкая тенденция употребления английского языка как универсального языка-посредника. В многонациональной аудитории и для преподавателя, и для студентов целесообразно знать единый язык-посредник, что позволит уточнить перевод, обсудить грамматические особенности, проверить понимание грамматического материала, а также получить информацию для обеспечения успешной адаптации иностранцев к жизни в чужой стране. Язык-посредник помогает ускорить и облегчить усвоение грамматики и выход в речь. Рекомендуется использовать язык-посредник как средство управления учебным процессом: для сообщения информации организационного характера, обсуждения проблемных вопросов, для инструкций по учебным действиям, для рекомендаций по организации учебного процесса. Знание преподавателем языка-

посредника предоставляет возможности оптимизации процесса обучения. Человек, который сам прошел через процесс овладения иностранным языком, понимает, что именно вызывает трудности, и может помочь студентам проанализировать внутреннюю структуру языка, провести параллели между родным и украинском языками. Для иностранных учащихся важен принцип сознательности: изучать они могут только то, что ясно и точно поняли. Авторитет преподавателя, который знает несколько иностранных языков, выше, чем авторитет преподавателя, способного говорить только на своем родном языке.

Ключевые слова: грамматико-переводной метод, прямой метод, украинский язык как иностранный, учет родного языка, язык-посредник.

Lyudmila Zadorozhnaya. The aspects of using an intermediary language in teaching Ukrainian as a foreign language. The article discusses the aspects of using an intermediary language in teaching a foreign language, in particular, Ukrainian. Different views on the place of the intermediary language in the process of teaching/learning are presented. Special attention is focused on the perspectives offered by the use of the intermediary language. Previous studies of the role of an intermediary language in teaching a foreign language show that this role is ambiguous. In the educational process the role of the intermediate language is performed by the most common languages. In modern conditions of globalization, there is a clear tendency to use English as a universal intermediary language. In a multinational audience, both the teacher and students will be comfortable enough to know a single intermediary language, clarify the translation, discuss grammatical features, check understanding of grammatical material, and get information to ensure successful adaptation of foreigners to life in a foreign country. The intermediary language helps the teacher to organize the learning process most effectively, relieve students of tension, accelerate and facilitate the learning of grammar and access to speech. The article concludes that an appeal to an intermediary language in the study of a foreign language should be considered methodically justified and expedient if its use improves the efficiency of the educational process. The most necessary and appropriate such treatment is at the initial stage, although at subsequent stages the mediation speech takes its place in the process of teaching/learning. Artificial exclusion of an intermediary language from the educational process can lead to a significant reduction in motivation, slowing the progress of students, and cause a state of frustration. Prospects for further research are the development of materials for the creation of textbooks on the Ukrainian language, which would take into account the intermediate language.

Key words: direct method, grammar-translational method, intermediary language, mother tongue accounting, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі триває активний пошук шляхів удосконалення та модернізації процесу викладання української мови як іноземної у вищій школі. Викладачі закладів вищої освіти мають вивчати і впроваджувати в навчальну практику найбільш ефективні методики й сучасні інноваційні технології, поєднувати традиційні та інноваційні методи в навчанні, творчо розвивати набутий

практичний і теоретичний досвід викладання дисципліни, а також розробляти нові підручники для іноземних студентів.

Комунікативний метод, що ґрунтується на глибокому зануренні в мовне середовище й заперечує використання рідної мови на заняттях, є найбільш популярним у рейтингу сучасних методик викладання іноземних мов. Хоча відомо, що мисленнєво-мовленнєві процеси відбуваються іноземною мовою тільки в ідеальних білінгвів, в інших випадках процес перекодування є неминучим. Людина, яка вивчає іншу мову, має пройти рівень опосередкованого володіння іноземною мовою. У цьому процесі «рідна» система правил реалізації комунікативної програми виконує роль посередника. Надалі ця система редукується. Кінцевою ланкою процесу редукції є встановлення прямого зв'язку між програмою та системою правил іноземної мови, що відповідає відносно повному оволодінню цією мовою.

Актуальність дослідження. У статті розглядається проблема, що виникає у викладача незалежно від того, яка мова вивчається як іноземна. Ця проблема полягає в необхідності визначення місця, яке має посідати у викладанні / засвоєнні іноземної мови рідна мова студентів чи (якщо рідну мову неможливо використовувати) мова-посередник.

Попередні дослідження щодо ролі мови-посередника у викладанні іноземної мови засвідчують, що ця роль тлумачиться неоднозначно. Існують різноманітні погляди щодо призначення мови-посередника під час вивчення іноземної мови. У навчальному процесі роль мови-посередника виконують найбільш розповсюджені мови. За сучасних умов глобалізації спостерігається чітка тенденція щодо вживання англійської мови як універсальної мови-посередника.

Мета роботи полягає в аналізі та зіставленні поглядів щодо використання у викладанні української мови як іноземної мови-посередника, а також у з'ясуванні перспектив її використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За словником Ф. Бацевича, мова-посередник – мова, що використовується в міжетнічному або міжнаціональному спілкуванні. Мова-посередник може бути також штучною (на зразок есперанто). У викладанні певної мови як іноземної мовою-посередником може бути якась третя мова, якою володіють викладач і студенти [1].

Опора на рідну мову дозволяє швидше і простіше встановити взаємозв'язок між явищами рідної та іноземної мов. Деякі лінгвісти, зокрема Л. Продрому, вважають, що немає жодних підстав виключати рідну мову з навчального процесу, оскільки її роль є досить значною. Так, Л. Продрому зазначив, що рідна мова під час вивчення іноземної мови – колодязь, з якого черпають знання; мастильний матеріал, завдяки якому шестерінки уроку рухаються злагоджено, як єдиний механізм, надаючи змогу зекономити час. Науковець також вважає, що рідна мова є засобом пояснення граматичного матеріалу, засобом семантизації лексичних одиниць, засобом контролю знань тощо [9]. Рідна мова, на думку Л. Продрому, – це важливий додатковий ресурс, що полегшує засвоєння граматичного матеріалу, розвиває вміння розуміти логіку іноземної мови в цілому. Хоча користуватися рідною мовою слід системно й обмежено, тільки в той момент, коли вона дійсно потрібна. Важливо пам'ятати, що «рідна мова – це ліки, безумовно, корисні, але вони мають низку протипоказань і викликають звикання; це милиця, що допомагає рухатися вперед, але одночасно свідчить про безпорадність» (переклад наш – Л. З.) [9: 25].

В. Костомаров та О. Митрофанова [6] описали кілька основних актуальних способів звернення слухачів до рідної мови або до мови-посередника: зіставлення чужої та рідної мов на різних мовних рівнях у навчальному процесі з метою прогнозування міжмовної інтерференції та її запобігання, використання методу перенесення; створення навчальних матеріалів і посібників, зорієнтованих на аудиторію певної національності; адаптація типових навчальних матеріалів для слухачів різних національностей; застосування рідної мови чи мови-посередника з метою оптимізації проведення заняття, рішення організаційних питань, пояснення нового граматичного матеріалу, семантизації лексики.

С. Казмирова слушно зазначила, що використання мови-посередника є необхідним для повідомлення іноземним слухачам країнознавчої та лінгвокультурологічної інформації [3]. Дослідниця рекомендує не відмовлятися від мови-посередника на стадії підготовки навчального матеріалу, враховувати особливості граматичного та лексичного складу мови-посередника (рідної мови іноземців). Вона підкреслює ще одну важливу функцію

мови-посередника у вивченні іноземної мови – переклад з мови-посередника на мову, що вивчається, і навпаки. Переклад у навчальному процесі може бути як засобом навчання, так і метою навчання. Як засіб навчання переклад використовують для семантизації нового лексичного матеріалу. Таке використання перекладу виправдане, оскільки він є найбільш доступним і раціональним способом семантизації, зокрема лексики, призначеної для пасивного засвоєння, допомагає економити навчальний час і зрозуміти інформацію в повному обсязі.

У своєму дослідженні Т. Колосова зробила висновок про те, що на початковому етапі навчання іноземних студентів можна здійснювати як із використанням, так і без використання мови-посередника, але більш доцільним вона вважає навчання без мови-посередника або з мінімальним її використанням [5].

Виклад основного матеріалу. Викладання української мови як іноземної має свою специфіку, пов'язану, з одного боку, з граматичною будовою мови, з іншого боку, із екстралінгвістичними чинниками. До екстралінгвістичних чинників, у першу чергу, належать особливості цільової аудиторії: вивчати українську мову до України, як правило, приїжджають студенти з арабських країн, Індії, Туркменістану, Туреччини, Ірану та Китаю. У багатонаціональній аудиторії викладачеві практично неможливо використовувати під час навчання української рідну мову учнів. Тим більше, що фахівців із української мови як іноземної, які володіють цими мовами, дуже мало. Якщо студенти не володіють іншими іноземними мовами, то навчання української мови відбувається за допомогою безперекладного методу. Цей метод має низку серйозних недоліків. Найголовнішим серед них, на наш погляд, є неминучий стан фрустрації, що виникає у студентів через повне нерозуміння викладача в навчальній ситуації, неможливість вирішити повсякденні завдання організаційного характеру, що постають перед ними: час і місце занять, час перерви, відвідування поліклініки й багато інших питань. В останні роки ситуація кардинально змінилася на краще частково завдяки тому, що англійська мова стала мовою міжнародного спілкування, а почасти завдяки можливості використання різноманітних інтернет-ресурсів як допоміжних навчальних засобів.

У разі неможливості звернутися до рідної мови учнів використання англійської мови надає величезну допомогу як викладачеві, так і студенту. Особливо якщо врахувати, що значна частина іноземних студентів володіє англійською мовою достатньою мірою, часто нарівні з рідною мовою. Використання мови-посередника набуває особливого значення на початковому етапі вивчення української мови.

Мова-посередник може використовуватися як засіб керування навчальним процесом: для повідомлення інформації організаційного характеру, обговорення проблемних питань, для інструкцій щодо навчальних дій, рекомендацій щодо організації навчального процесу тощо.

Доцільно використовувати англійську мову як засіб пояснення нового матеріалу, проведення аналогій з іншими мовами, якими володіють ті, кого навчають. Англійська мова може використовуватися як засіб контролю. У цьому випадку йдеться про контроль розуміння під час навчання рецептивних видів мовленнєвої діяльності. Так, якщо контролюється розуміння аудіо-або письмового тексту, допустимі такі види завдань, як відповідь на питання за змістом. Крім зазначених функцій, спілкування англійською мовою є можливим і виправданим для вирішення культурно-освітніх завдань навчання, коли мова-посередник виконує роль засобу повідомлення країнознавчих знань, поки студенти не можуть отримувати таку інформацію українською мовою. Корисно при цьому паралельно вводити окремі слова (назви, імена) українською мовою, тим самим не тільки повідомляючи їм країнознавчу інформацію, а й включаючи її у процес навчання української мови. Зазвичай така практика підвищує навчальну мотивацію учнів і ефективність навчання в цілому, допомагає формувати позитивний образ країни. Усі ці форми звернення до мови-посередника переслідують одну мету – підвищення ефективності навчального процесу – і нею ж виправдовуються. Як правило, ця мета досягається за рахунок економії аудиторного часу (під час пояснення складного матеріалу або семантизації); полегшення засвоєння нового матеріалу за допомогою включення механізму позитивного переносу або свідомого уникнення інтерференції; уникнення непорозумінь, неправильного розуміння, а також застосування методично доцільних форм контролю розуміння під час формування

рецептивних навичок; підвищення мотивації учнів; полегшення процесу адаптації.

Знання викладачем мови-посередника надає можливості оптимізації процесу навчання. Це пов'язане, по-перше, із тим, що людина, яка сама пройшла через процес оволодіння іноземною мовою, глибоко відчуває, що відбувається у свідомості учнів, точно уявляє собі, що викликає труднощі, і може допомогти студентам проаналізувати внутрішню структуру мови, провести паралелі між рідною та українською мовами. Для іноземних учнів взагалі дуже важливий принцип свідомості: вивчити вони можуть тільки те, що ясно й точно зрозуміли. Не варто забувати і про те, що авторитет викладача, який знає декілька іноземних мов, безсумнівно, вище, ніж авторитет викладача, здатного говорити тільки своєю рідною мовою.

Висновки. Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що використання мови-посередника, роль якої в сучасному світі переважно виконує англійська мова, є абсолютно необхідним на початковому етапі й може бути надзвичайно корисним на просунутому етапі навчання української мови як іноземної. Штучне виключення мови-посередника з навчального процесу може призвести до суттєвого зниження мотивації, уповільнення прогресу учнів.

Перспективи подальших досліджень полягають, на нашу думку, у розробці навчальних матеріалів з української мови з урахуванням мови-посередника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. URL: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/m> (дата звернення 24.02.2019).
2. Гусевская Н.Ю. Эволюция методов обучения иностранному языку. *Ученые записки Забайкальского государственного университета*. Серия: Профессиональное образование, теория и методика обучения. № 6. 2013. С. 167–171.
3. Казмирова С.Н. Язык-посредник в преподавании иностранного языка. *Филология и лингвистика*. № 1. 2017. С. 48–52. URL: <https://moluch.ru/th/6/archive/45/1816///> (дата обращения 24.02.2019).
4. Касьяненко Т.А. Викладання української мови як іноземної: принципи оптимізації та інновації. *Вопросы духовной культуры* –

- Филологические науки.* С. 7–10. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92568/01-Kasianenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 02.03.2019).
5. Колосова Т.Г. Об особенностях преподавания русского языка как иностранного с использованием и без использования языка-посредника на начальном этапе. *Вестник ФГОУ ВО МГАУ.* № 1. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-osobennostyah-prepodavaniya-russkogo-yazyka-kak-inostrannogo-s-ispolzovaniem-i-bez-ispolzovaniya-yazyka-posrednika-na-nachalnom-etape> (дата обращения 02.03.2019).
  6. Костомаров В.Г., Митрофанова О.Д. Методика как наука. *Русский язык за рубежом.* № 6. 1979. С. 67–73.
  7. Осинцева-Раевская Е.А. Роль и место родного языка при изучении русского языка как иностранного. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта.* Вып. 5. 2014. С. 96–102 (дата обращения 17.03.19).
  8. Янкova М.А. Англійська мова у викладанні української як допоміжний фактор формування комунікативної компетенції. URL: http://kmp.fl.kpi.ua/sites/default/files/yankova_multilingvizm_2015.pdf (дата звернення 28.01.19).
  9. Prodromou L. From mother-tongue to other tongue. *BBC Council teaching English.* URL: www.teachingenglish.org.uk/think/methodology (дата звернення 15.03.19).

REFERENCES

- Batsevich, F.S. (2009). *Slovník terminů mizhkulturnoi komunikacii [Glossary of Terms of Intercultural Communication]*. Available at: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/m> [Accessed February 24, 2019] [in Ukrainian].
- Gusevskaya, N.Y. (2013). Evolucia metodov obucheniya inostrannomu yazyky [The evolution of foreign language teaching methods]. *Uchenie zapiski Zabaikalskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Professionalnoye obrazovaniye, teoriya i metodica obucheniya [Scientific notes of Transbaikalian State University. Series: Vocational education, theory and methods of training]*, 6, pp. 167–171 [in Russian].
- Kazimirova, S.N. (2017). Yazyk-posrednik v prepodavanii inostrannogo yazyka [Language intermediary in the teaching of a foreign language]. *Philologiya i lingvistika [Philology and linguistics]*, 1, pp. 48–52. Available at: <https://moluch.ru/th/6/archive/45/1816/> [Accessed February 24, 2019] [in Russian].

- Kasyanenko, T.A. (2013). Vykladannya ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi: pryntsyru optymizatsiyi ta innovatsiyi [Teaching Ukrainian as a foreign language: principles of optimization and innovation]. *Voprosy duhovnoi kultury – Filologicheskie nauki [Questions of spiritual culture – Philological sciences]*, pp. 7–10. Available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92568/01-Kasianenko.pdf?sequence=1> [Accessed March 2, 2019] [in Ukrainian].
- Kolosova, T.G. (2014). Ob osobennostyah prepodavaniya russkogo yazyka kak inostrannogo s ispolzovaniyem i bez ispolzovaniya yazyka-posrednika na nachalnom etape [On the peculiarities of teaching Russian as a foreign language with and without the use of an intermediary language at the initial stage]. *Vestnik FGOU VO MGAU [Bulletin of FGOU VO MSAU]*, 1. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/ob-osobennostyah-prepodavaniya-russkogo-yazyka-kak-inostrannogo-s-ispolzovaniem-i-bez-ispolzovaniya-yazyka-posrednika-na-nachalnom-etape> [Accessed March 2, 2019] [in Russian].
- Kostomarov, V.G. and Mitrofanova, O.D (1979). Metodika kak nauka [Language teaching methods as a science]. *Russkiy yazyk za rubezhom [Russian language abroad]*, 6, pp. 67–73 [in Russian].
- Osintseva-Raevskaya, E.A. (2014). Rol i mesto rodnogo yazyka pri izuchenii russkogo yazyka kak inostrannogo [The role and place of the native language in the study of Russian as a foreign language]. *Vestnik Baltiyskogo federalnogo universiteta im. I. Kanta [Bulletin of the Baltic Federal University. I. Kant]*, 5, pp. 96–102 [Accessed March 17, 2019] [in Russian].
- Yankova, M.A. (2015). *Angliyska mova u vykladanni ukrayinskoyi yak dopomizhniy factor formuvannya komunikativnoyi kompetentsiyi [English language in teaching Ukrainian as an auxiliary factor in the formation of a communicative competence]*. Available at: http://kmp.fl.kpi.ua/sites/default/files/yankova_multilingvizm_2015.pdf [Accessed January 28, 2019] [in Ukrainian].
- Prodromou, L. From mother-tongue to other tongue. *BBC Council teaching English*. Available at: www.teachingenglish.org.uk/think/methodology [Accessed March 15, 2019] [in English].

Стаття надійшла до редакції: 20.03.2019

Задорожня Людмила Вікторівна, старший викладач кафедри мовної підготовки 2 Навчально-наукового інституту Харківського національного

університету імені В.Н. Каразіна (61022, Харків, майдан Свободи, 4); e-mail: perfectrix15@gmail.com; orcid: <http://orcid.org/0000-0001-6607-3550>.

Задорожня Людмила Вікторівна, старший преподаватель кафедры языковой подготовки 2 Учебно-научного института Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина, (61022, Харьков, площадь Свободы, 4); e-mail: perfectrix15@gmail.com; orcid: <http://orcid.org/0000-0001-6607-3550>.

Lyudmila Zadorozhnyia, Assistant Professor, Language Training Department 2, Institute of International Education for Study and Research, V.N. Karazin Kharkiv National University (61022, Kharkiv, 4 Svoboda Square); e-mail: perfectrix15@gmail.com; orcid: <http://orcid.org/0000-0001-6607-3550>.